

Awifauna Wielkiego Łęgu Obrzańskiego – stan obecny i zmiany liczebności

Przemysław Wylegała, Andrzej Batycki, Paweł Sieracki

Abstrakt. Wielki Łęg Obrzański PLB300004 (234 km²) jest ważną ostoją ptaków związanych ze środowiskami wodno-błotnymi, głównie z zalewowymi łąkami. Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnych liczebności wybranych gatunków ptaków tego obszaru i porównanie ich z wynikami uzyskanymi w latach 1980. i 1990. Spośród 20 gatunków łęgowych, dla których istnieją dane porównawcze, w przypadku 9 gatunków stwierdzono spadek liczebności a dla 3 gatunków wzrost. Liczebność 8 gatunków nie zmieniła się znacząco. Zaobserwowane zmiany liczebności ptaków związane były zarówno z ogólnopolskimi trendami liczebności niektórych gatunków, jak i ze zmianami środowiskowymi zachodzącymi w dolinie Obry, którymi są wtórne zabagnienie i zmniejszenie intensywności rolniczego wykorzystania. Wielki Łęg Obrzański jest jedną z trzech ważnych ostoi kulika wielkiego *Numenius arquata* w zachodniej Polsce (4–8 par). Ponadto jest to ważne regionalne łęgowisko innych gatunków związanych z podmokłymi łąkami: cyranki *Anas querquedula* (8–9 par), bociana białego *Ciconia ciconia* (35 par), żurawia *Grus grus* (24 pary), czajki *Vanellus vanellus* (10–54 par) i kszczyka *Gallinago gallinago* (3–17 par). W latach mokrych, przy wysokim stanie wody w dolinie, obszar ten pełni ważną rolę dla ptaków w okresie wędrówki wiosennej, zwłaszcza dla siewki złotej *Pluvialis apricaria* (8 500–10 000 os.), bataliona *Philomachus pugnax* (630 os.) i łączaka *Tringa glareola* (200–250 os.). W przypadku siewki złotej jest to jedno z czterech najważniejszych miejsc koncentracji w okresie migracji wiosennej w Polsce.

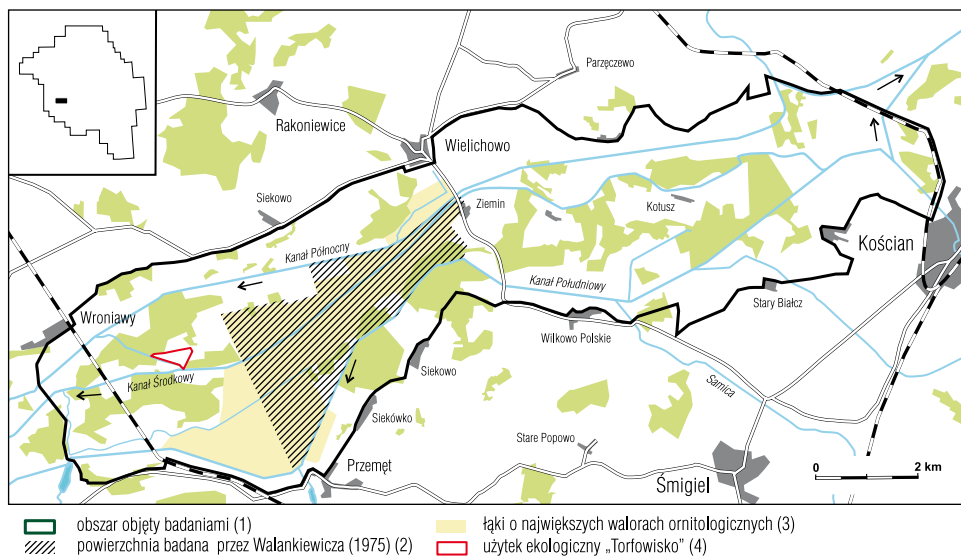
Avifauna of the Wielki Łęg Obrzański Area – current state and abundance changes. Abstract. The Wielki Łęg Obrzański Special Protection Area PLB300004 (234 km²) is an important site for bird species dependent on water and wetland environments, mainly floodplain meadows. The aim of this article is to present up-to-date numbers of selected bird species that occur in this area and compare them with data from 1980s and 1990s. Out of 20 breeding species for which comparable data exists, a decrease in numbers in case of 9 species and an increase in case of 3 species were recorded. The numbers of 8 species have not changed significantly. The observed changes in bird numbers were linked to both countrywide abundance trends of some species as well as environmental changes taking place in the Obra River valley, which include secondary swamping and decline in intensity of agricultural use. Wielki Łęg Obrzański is one of the three important areas for Eurasian Curlew *Numenius arquata* in western Poland (4–8 pairs). Additionally, this is an important regional breeding site for other species dependent on wet meadows: Garganey *Anas querquedula* (8–9 pairs), White Stork *Ciconia ciconia* (35 pairs), Common Crane *Grus grus* (24 pairs), Northern Lapwing *Vanellus vanellus* (10–54 pairs) and Common Snipe *Gallinago gallinago* (3–17 pairs). In wet years, at a high water level in the valley, this area plays an important role for birds during spring migration, especially for European Golden Plover *Pluvialis apricaria* (8,500–10,000 individuals), Ruff *Philomachus pugnax* (630 ind.) and Wood Sandpiper *Tringa glareola* (200–250 ind.). In case of European Golden Plover this is one of the four most important aggregation sites during spring migration in Poland.

Wielki Łęg Obrzański należy do obszarów słabo zbadanych pod kątem ornitologicznym. Niewiele jest materiałów publikowanych dotyczących awifauny tego terenu. Wcześniejsze badania ograniczone były zazwyczaj albo do wybranych, stosunkowo

niewielkich powierzchni (Walankiewicz 1975) lub wybranych gatunków ptaków (Kuźniak 1994). Na podstawie niepublikowanych danych zebranych przez Kuźniaka (1993), wskazujących na wysokie walory ornitologiczne, obszar ten został zakwalifikowany jako ostoja ptaków o randze europejskiej (Grimmett & Jones 1989, Gromadzki et al. 1994), a następnie uznany za obszar o znaczeniu międzynarodowym (IBA) i wskazany do ochrony w ramach sieci Natura 2000 (Siđło et al. 2004, Wilk et al. 2010). Wszystkie publikowane i niepublikowane materiały dotyczące tej ostoi pochodzą z początku lat 1970. oraz z przełomu lat 1980. i 1990., z tego względu są już mocno zdezaktualizowane, zarówno z uwagi na ogólne trendy populacyjne wielu gatunków ptaków, jak i zmiany środowiskowe zachodzące w samej dolinie Obrzy (Bednorz et al. 2000). Celem niniejszej pracy jest przedstawienie aktualnych liczebności najcenniejszych gatunków ptaków, głównie związanych ze środowiskami wodno-błotnymi oraz porównanie ich z danymi z lat wcześniejszych. Ponadto omówiono przyczyny zmian liczebności ptaków oraz znaczenia tego terenu w skali Polski i regionu.

Obszar badań

Wielki Łęg Obrzański (WŁO) zajmuje powierzchnię 234 km². Głównym ciekim tego obszaru jest Obrza, która płynie trzema kanałami. Do wieku 17. Dolina Środkowej Obrzy była rozległym rozlewiskiem gromadzącym wody z Pojezierza Poznańskiego, Pojezierza Sławskiego i Równiny Kościańskiej. Koryto Obrzy odprowadzało te wody na zachód, a następnie na północ do Warty (Tomaszewski 1968). Zakrojone na bardzo szerokiej skalę prace regulacyjne prowadzone były z największym natężeniem w latach 1796–1863. W tym okresie zbudowano również gęstą sieć rowów melioracyjnych, przyczyniając się do osuszenia dużych, pierwotnie podmokłych powierzchni. Obecnie wschodnia część ostoi jest częścią największego systemu bifurkacyjnego w Wielkopolsce – część wód odprowadzana jest na zachód, a część, poprzez wybudowany w wieku 19. Kanał Mosiński, na wschód (Tomaszewski 1968, Styczeń 2003). Na terenie obszaru Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański (PLB300004) sieć cieków składa

Ryc. 1. Wielki Łęg Obrzański – obszar badań

Fig. 1. Wielki Łęg Obrzański. (1) study area, (2) area researched by Walankiewicz (1975), (3) meadows of the highest ornithological value, (4) "Torfowisko" ecological area

się z licznych rowów, kanałów i fragmentów naturalnych koryt rzecznych. W wysokim stopniu pierwotny charakter zachowało torfowisko położone nad Kanałem Wroniawskim, znajdujące się całkowicie w granicach ostoi, które stanowi obecnie użytek ekologiczny „Torfowisko”. Jest to kompleks łąk kośnych, nieużytków, zadrzewień i szuwarów o powierzchni 61,6 ha, obejmujący torfowisko niskie związane z wodami Środkowego Kanału Obry i Kanału Wroniawskiego. Na obszarze WŁO dominują łąki i pastwiska zajmujące łącznie 53% powierzchni. Grunty orne zajmują 22%, a lasy 21% powierzchni (w tym 15% to lasy liściaste i mieszane). Udział terenów zabudowanych, głównie rozproszonej zabudowy i przemysłowych, wynosi zaledwie 1,3% (Kiczyńska et al. 2009).

Materiał i metody

Dane o liczebności i rozmieszczeniu ptaków przedstawione w niniejszym opracowaniu pochodzą zasadniczo z lat 2008 i 2009 i zostały zebrane w ramach systematycznych prac inwentaryzacyjnych wykonywanych na potrzeby projektu planu ochrony obszaru Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański. Dane dotyczące większości gatunków związanych z siedliskami otwartymi (głównie łąkami) zebrano w roku 2008, natomiast w roku 2009 skupiono się na inwentaryzacji ptaków związanych z lasami. W roku 2009 powtórzono inwentaryzację derkacza *Crex crex*, dla którego ocena liczebności dokonana w roku 2008, ze względu na niekorzystne warunki pogodowe (intensywne opady deszczu) podczas liczeń, mogła być niedokładna. W badaniach brał udział głównie zespół autorski. Okazyjnie w obserwacjach uczestniczyły lub dostarczyły dane także inne osoby wymienione w podziękowaniach. Część danych pochodzi z wyrwykowych obserwacji prowadzonych w latach 2010, 2011 i 2013. Dotyczą one głównie najcenniejszych ornitologicznie łąk znajdujących się w rejonie Przemętu, Błocka i Terespoła (ryc. 1).

Inwentaryzację wykonano stosując uproszczoną metodę kartograficzną polegającą na trzykrotnej w ciągu sezonu lęgowego penetracji całego obszaru i notowaniu stanowisk ptaków na mapach lub ortofotomapach. Fragmenty najbardziej atrakcyjne dla ptaków, np. kompleksy podmokłych łąk lub stare drzewostany, kontrolowano częściej, nawet 5–8 razy w sezonie. Na prace terenowe w latach 2008 i 2009, prowadzone w okresie marzec–lipiec, przeznaczono łącznie 55 osobodni (ok. 350 godzin). Inwentaryzacji podlegały przede wszystkim gatunki związane ze środowiskami podmokłymi, charakterystyczne dla dolin rzecznych. Kartowano także gatunki spoza tej grupy, należące do ptaków o wysokim statusie ochronnym umieszczone w załączniku I Dyrektywy Ptasiej oraz na Czerwonej liście gatunków ginących i zagrożonych (Głowaciński 2002). Dla zwiększenia wykrywalności chruścieli *Rallidae* i perkozka *Tachybaptus ruficollis* stosowano stymulację głosową. W lipcu 2008 wykonano inwentaryzację gniazd bociana białego w granicach ostoi i w miejscowościach leżących w jej pobliżu, stosując przyjęte metody inwentaryzacji tego gatunku (Chylarecki et al. 2009).

W pracy wykorzystano także dane zdeponowane w Wielkopolskiej Kartotece Ornitologicznej i zawarte w Wielkopolskim Raporcie Ornitologicznym nr 3 (Żurawlew & Radziszewski 2013). Obserwacje te pochodzą od następujących osób: † M. Antczak (MA), B. Nowak (BN), Sz. Kaczmarek (SzK), D. Kotowska (DK), P. Szymański (PSz) i M. Tobółka (MT). Obserwacje autorów są także w tekście sygnowane inicjałami.

Aktualne dane o liczebności ptaków porównano z materiałem zebrany w latach 1972–1974 na powierzchni 25 km² w okolicach Przemętu (Walankiewicz 1975) oraz dotyczącymi całego obszaru pochodzącymi z lat 1980. i 1990. (Kuźniak 1993, 1994, Gromadzki et al. 2004).

Przegląd gatunków

Łabędź niemy *Cygnus olor*. W latach 2008 i 2009 odnotowano tylko 1 lęgową parę na terenie „Torfowiska”. W maju–czerwcu 2008 obserwowano do 82 os. na zalanych łąkach wzdłuż Środkowego Kanału Obry w rejonie Terespoła i Błocka.

Gęś zbożowa *Anser fabalis*, gęś białoczelna *Anser albifrons*. W mokre lata na łąkach między Przemętą i Terespołem funkcjonuje noclegowisko i żerowisko tych gęsi. Maksymalną liczebność gęsi zbożowych odnotowano 4.03.2012 – ok. 1400 os. koło Perkowa (RH), a gęsi białoczelnych 29.03.2011 – ok. 9000 os. (PS).

Gęgawa *Anser anser*. W latach 2008 i 2009 stwierdzono 3–4 lęgowe pary na terenie „Torfowiska”. Na łąkach koło Przemętu stwierdzono do 46 ptaków niełęgowych (15.03.2008).

Ohar *Tadorna tadorna*. Stwierdzony dwukrotnie koło Przemętu – 20.03.2009 – 1 para (PW) i 18.04.2011 – 1 samiec (PS).

Świstun *Anas penelope*. Licznie obserwowany wiosną na zalanych łąkach między Przemętą a Terespołem. Największe koncentracje odnotowano 15.03.2008 – ok. 280 os. (PW) i 24.03.2011 – ok. 1000 os. (PS).

Krakwa *Anas strepera*. W roku 2008 prawdopodobnie lęgową parę stwierdzono na długo utrzymujących się rozlewiskach koło Przemętu.

Cyraneczka *Anas crecca*. W roku 2008 w dwóch miejscach odnotowano lęgowe ptaki – 2.05 zaniekopojona i przywiązana do jednego miejsca samica na zakrzewionej części „Torfowiska” oraz 15.05 znaleziono gniazdo z jajami nad kanałem środkowym koło Terespoła (PW). Dnia 27.03.2008 stwierdzono ok. 140 os. na „Torfowisku” (PW).

Cyranka *Anas querquedula*. W roku 2008 odnotowano 8 prawdopodobnie lęgowych par, w tym 5 w rejonie Terespoła, 2 między Zieminem i Terespołem oraz 1 koło Przemętu. W dniu 15.04.2008 na zalanych łąkach koło Terespoła naliczono co najmniej 180 os. (PW).

Płaskonos *Anas clypeata*. Dwie prawdopodobnie lęgowe pary odnotowano w roku 2008 koło Terespoła. Dnia 15.04.2008 na zalanych łąkach koło Terespoła obserwowano co najmniej 140 os. (PW), a 10.04.2011 koło Przemętu ok. 300 os. (SzK).

Rożeniec *Anas acuta*. Dnia 15.04.2008 na zalanych łąkach koło Terespoła policzono co najmniej 140 os. (PW), a 10.04.2011 koło Przemętu ok. 300 os. (PS, SzK).

Przepiórka *Coturnix coturnix*. Podczas nocnych kontroli (bez stymulacji głosowej) w roku 2009 stwierdzono 9 samców.

Perkozek *Tachybaptus ruficollis*. W roku 2008 stwierdzono łącznie 3–4 pary: na „Torfowisku” (1–2 pary), w kolonii śmieszek koło Przemętu (1) i na zarastającym stawie koło Starego Białcza (1).

Perkoz rdzawoszyi *Podiceps grisegena*. W roku 2011 na długo utrzymujących się rozlewiskach koło Puszczykowa do lęgów przystąpiło aż 7 par (PS). W innych latach nie stwierdzony.

Bąk *Botaurus stellaris*. W roku 2008 odnotowano po jednym terytorialnym samcu na stawie koło Starego Białcza i na terenie „Torfowiska”. Dnia 15.03.2008 jeden samiec odzywał się także z niewielkiego (ok. 400 m²), śródłukowego trzcinowiska koło Przemętu. Późniejsze kontrole nie wykazały już obecności tego samca.

Bocian biały *Ciconia ciconia*. Gniazduje w prawie wszystkich miejscowościach leżących na skraju doliny lub w samej dolinie. W roku 2008 zinwentaryzowano 35 zajętych gniazd, z czego 26 na słupach (74,3%), 7 na dachach (20,1%) i po 1 na wolnostojącym kominie i drzewie (po 2,8%). Podstawowe charakterystyki populacyjne przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Parametry populacyjne bociana białego *Ciconia ciconia* na terenie Wielkiego Łęgu Obrzańskiego w roku 2008

Table 1. Population parameters of White Stork *Ciconia ciconia* in Wielki Łęg Obrzański in 2008. HPa - number of occupied nests, HPm - number of pairs with breeding success, HPo - number of pairs without breeding success, HPm1 - 5 - number of pairs with 1, 2...5 nestlings, JZG - total number of nestlings in all nests, JZa - average number of nestlings in HPa type nests, JZm - average number of nestlings in HPm type nests, Std - density of pairs per 100 km², SBm - number of pairs with nestlings (HPm) per 100 km², SBp - number of nestlings (JZG) per 100 km²

Parametr	N	%
HPa	35	100,0
HPm	32	91,4
HPo	3	8,6
HPm1	-	-
HPm2	3	9,4
HPm3	20	62,5
HPm4	9	28,1
HPm5	-	-
JZG	102	
JZa	2,9	
JZm	3,2	
Std	15,0	
SBm	13,7	
SBp	43,8	

Bocian czarny *Ciconia nigra*. W latach 2008 i 2009 mimo intensywnych kontroli całego obszaru nie stwierdzono obecności bocianów czarnych w okresie lęgowym (PW, AB). W roku 2008 koło Kotusza znaleziono jednak gniazdo, którego stan wskazywał że nie było użytkowane od kilku lat (AB). W latach 2011 i 2012 znaleziono dwa różne gniazda (być może tej samej pary) koło Śniat w których nie stwierdzono lęgów, mimo obecności w rewirze ptaków dorosłych (PS). W roku 2013 znaleziono koło Kotusza zajęte gniazdo w którym zostały odchowane 3 młode (PS).

Trzmiełojad *Pernis apivorus*. W latach 2008 i 2009 stwierdzono jedno terytorium w rejonie Kotusza.

Kania czarna *Milvus migrans*. W roku 2008 prawdopodobnie lęgową parę obserwowano w lasach na północ od Siekowa. W kolejnych latach mimo intensywnych poszukiwań nie stwierdzono gniazdowania tego gatunku (PS).

Kania ruda *Milvus milvus*. Na podstawie liczby zajętych terytoriów (1–2) i zajętych gniazd (2) liczebność w latach 2008 i 2009 oszacowano na 3–4 par rozmieszczonych dość równomiernie na terenie całej ostoi. Szczegółowa kontrola całego obszaru w roku 2013 wykazała obecność tylko jednej pary lęgowej (PS). Dnia 15.06.2009 na padlinie sarny *Capreolus capreolus* koło Terespoła obserwowano 12 kań rudych i 5 kań czarnych (PW).

Bielik *Haliaeetus albicilla*. Częste obserwacje pary dorosłych bielików w okresie lęgowym w latach 2008 i 2009 w zachodniej części WŁO wskazywały na obecność zajętego rewiru (PW, AB). W roku 2013 znaleziono zajęte gniazdo na topoli w środkowej części WŁO, a kilkaset metrów od niego stare rozpadające się gniazdo na sośnie (co najmniej dwuletnie). Pierwsze lęgi lub próby lęgów miały więc miejsce w WŁO najprawdopodobniej w roku 2010 (PS).

Błotniak stawowy *Circus aeruginosus*. W roku 2008 roku stwierdzono 2 pary – na stawie koło Starego Białcza i na śródłukowym trzcinowisku koło Przemętu. W roku 2009 gniazdowała tylko 1 para koło Starego Białcza.

Błotniak łąkowy *Circus pygargus*. Obserwacje z sezonu lęgowego w roku 2008 wskazują na gniazdowanie 1 pary na łąkach położonych na południowy-wschód od Terespoła.

Błotniak zbożowy *Circus cyaneus*. Dnia 15.05.2008 obserwowano 1 samicę koło Przemętu (PW).

Pustułka *Falco tinnunculus*. Szczegółowa inwentaryzacja wykonana w roku 2008 wykazała 8 par – w tym 4 w skrzynkach lęgowych, 3 w gniazdach wron *Corvus cornix* i 1 na wieży kościelnej w Przemęcie.

Wodnik *Rallus aquaticus*. W roku 2008 stwierdzono 4–5 par, w tym 3–4 na „Torfowisku” i 1 parę koło Przemętu.

Kropiatka *Porzana porzana*. Dnia 2.05.2008 odnotowano 1 odżywającego się ptaka na podtopionej łące koło Przemętu. W niektóre lata bywa z pewnością liczniejsza, np. 11.05.2011 na łąkach koło Terespoła słyszano 7 samców (BN).

Derkacz *Crex crex*. Podczas specjalnych nocnych kontroli wykonywanych na przełomie maja i czerwca 2009 roku wykryto zaledwie 10 samców, głównie w rejonie Przemętu i Prochów.

Kokoszka *Gallinula chloropus*. W latach 2008 i 2009 stwierdzono 1 parę na terenie „Torfowiska”.

Lyska *Fulica atra*. W mokrym roku 2008 stwierdzono 8–10 par, w tym 5–7 par na zalanych łąkach. W suchym roku 2009 gniazdowała już tylko 1 para na terenie „Torfowiska”.

Żuraw *Grus grus*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2008 wykazała 24 pary, dość równomiernie rozmieszczone w całej ostoi. W tym samym roku na zalanych łąkach koło Terespoła istniało wiosenne (w okresie kwiecień–maj), zbiorowe noclegowisko liczące do 215 ptaków (max. 25.04.2008, PW). W roku 2011 w tym samym miejscu na zalanych łąkach istniało pierzowisko żurawi – 11.05.2011 naliczono tam co najmniej 150 ptaków (BN).

Sieweczka rzeczna *Charadrius dubius*. W latach 2008 i 2009 – 1 para gniazdowała w żwirowni koło Ziemia (PW). W roku 2011 stwierdzono lęgową parę (znaleziono gniazdo) na zalanych łąkach koło Perkowa (PS).

Siewka złota *Pluvialis apricaria*. Gatunek ten zatrzymuje się najliczniej na rozległych łąkach w rejonie Perkowa, Przemętu i Terespoła. Dnia 15.03.2008 w trzech stadach naliczono w tym rejonie łącznie 8 500–10 000 os. (PW). W latach 2010 i 2011 koncentracje liczące powyżej 1 000 os. w rejonie Przemętu odnotowano 9-krotnie: w roku 2010 – 3.03 – ok. 1 000 os., 18.03 – ok. 1 500 os., 21.03 – ok. 3 000 os., a w roku 2011 – 22.03 – ok. 3 000 os., 24.03 – ok. 2 000 os., 26.03 – ok. 1 500 os., 29.03 – ok. 5 000 os., 2.04 – ok. 7 000 os. i 5.04 – ok. 8 000 os. (w 2 stadach) (PS, DK).

Czajka *Vanellus vanellus*. Gniazduje w bardzo zmiennej liczbie uzależnionej od wysokości wiosennego zalewu. W roku 2008 gniazdowały co najmniej 54 pary, a rok później już tylko 10–15 par. Podczas sianokosów w rejonie Przemętu wielokrotnie obserwowano koncentracje żerowiskowe liczące powyżej 1 000 os., np. 15.06.2009 – ok. 1 600 os. (PW).

Batalion *Philomachus pugnax*. Znaczne koncentracje żerowiskowe i grupy tokujących samców obserwowane są na łąkach koło Przemętu i Terespoła. W dniu 15.04.2008 pod Terespołem obserwowano ok. 120 os. (głównie samców, PW). W roku 2011 był jeszcze liczniejszy – w dniach 3, 5 i 9.04 koło Przemętu naliczono odpowiednio 305, 567 i 630 os. (PS, DK).

Kszyk *Gallinago gallinago*. W wilgotnym roku 2008 naliczono 17 tokujących samców – głównie w rejonie Błocka, Terespoła i Przemętu, a w roku 2009 zaledwie 3–4.

Dubelt *Gallinago media*. Dnia 14.05.2011 obserwowano 1 os. koło Przemętu (MA, PSz, MT).

Rycyk *Limosa limosa*. W roku 2008 stwierdzono 1 lęgową parę koło Terespoła, a w roku 2011 gniazdowały w tym rejonie 1–3 pary (PW, PS).

Kulik wielki *Numenius arquata*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2008 wykazała 8 par lęgowych (PW, AB). W latach 2010, 2011 i 2013 gniazdowało odpowiednio 4–5, 5–6 i 4–5 par (PS, PW).

Krwawodziób *Tringa totanus*. W roku 2008 w rejonie Przemętu i Terespoła gniazdowały 4 pary.

Łęczak *Tringa glareola*. Na zalanych łąkach koło Terespoła 2 i 15.05.2008 obserwowano w kilku stadach ok. 250 os., a 20.04.2011 koło Przemętu widziano ok. 100 os. (PS).

Mewa czarnogłowa *Larus melanocephalus*. Dnia 2.05 2008 w kolonii śmieszek koło Terespoła obserwowano 1 imm.

Śmieszka *Chroicocephalus ridibundus*. W roku 2008 roku zalanych łąkach istniały dwie niewielkie kolonie – 8 par gniazdowało koło Przemętu i 7 par koło Terespoła.

Dudek *Upupa epops*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2008 wykazała 9 par.

Dzięcioł zielonosiwy *Picus canus*. Prawdopodobnie lęgową parę obserwowano 27.03 i 25.04.2008 w olsie nad Południowym Kanałem Obry koło Siekówka.

Dzięcioł czarny *Dryocopus martius*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2009 wykazała 11–12 par, dość równomiernie rozmieszczonych w całej ostoi.

Lerka *Lullula arborea*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2009 wykazała 13 śpiewających samców, głównie w zachodnie części ostoi.

Świergotek polny *Anthus campestris*. W latach 2008 i 2009 gniazdowanie 1 pary odnotowano w żwirowni koło Ziemina.

Podróżniczek *Luscinia svecica*. Śpiewającego samca odnotowano 2.05.2008 w rozległym trzcinowisku koło Krzanu.

Kłaskawka *Saxicola rubicola*. W roku 2009 gniazdowały co najmniej 2 pary – w żwirowni koło Ziemina i na łąkach koło Szczodrowa.

Świerszczak *Locustella naevia*. Inwentaryzacja wykonana w roku 2009 wykazała co najmniej 58 samców, a całkowitą liczebność oceniono na 60–80 samców.

Strumieniówka *Locustella fluviatilis*. W roku 2009 policzono 27 samców, ale całkowita liczebność mogła być nawet 2–3 krotnie wyższa.

Brzęczka *Locustella luscinioides*. W latach 2008 i 2009 po 2 śpiewające samce stwierdzono na zarastającym stawie koło Starego Białcza.

Trzciniak *Acrocephalus arundinaceus*. Lęgowy prawie wyłącznie wzdłuż kanałów obrzańskich. Szczegółową inwentaryzację wykonano tylko wzdłuż Południowego Kanału Obry między Śniatami a Mochami (20,5 km) w roku 2008. Odnotowano wówczas 46–50 śpiewających samców (2,3 samca/km). Biorąc pod uwagę całkowitą długość kanałów na obszarze WŁO liczebność tego gatunku w ostoi oszacowano na 150–200 samców.

Dyskusja

Zmiany liczebności ptaków. W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zaobserwowano w dolinie Obry wyraźne zmiany liczebności niektórych gatunków ptaków. Związane one były zarówno z ogólnopolskimi czy europejskimi trendami liczebności niektórych gatunków, jak i zmianami środowiskowymi zachodzącymi w dolinie Obry.

Jeszcze w latach 1960. z obszaru tego wycofał się cietrzew *Tetrao tetrix*. Na początku wieku 20. Wielki Łęg Obrzański był najprawdopodobniej jednym z najważniejszych lęgowisk tego gatunku w Wielkopolsce. W roku 1927 stan liczebności tylko w okolicach Błotnicy oceniono na „50 gniazd” (Sokołowski 1928). W styczniu 1966 w okolicach Dąbrowy Starej stwierdzono 10 os., a w maju tego roku stwierdzono pojedyncze tokujące samce koło Przemętu i Siekówka (Bednorz et al. 2000). Z późniejszych lat brak jest informacji o tym gatunku. W latach 1970. pod Przemętem

Fot. 1. Wielki Łęg Obrzański jest jednym z trzech najważniejszych lęgów kulika wielkiego *Numenius arquata* w Wielkopolsce (© Antoni Kasprzak) - *Wielki Łęg Obrzański is one of the three most important breeding sites for the Eurasian Curlew Numenius arquata in Wielkopolska Region*

stwierdzono także prawdopodobnie ostatnie sporadyczne lęgi bataliona *Philomachus pugnax* (Walankiewicz 1975). W latach 2008–2011 nie potwierdzono gniazdowania orlika krzykliwego *Aquila pomarina*, błotniaka zbożowego *Circus cyaneus* i zielonki *Porzana parva*, które gniazdowały tu w latach 1980. (Gromadzki et al. 2004). Błotniak zbożowy jest gatunkiem, dla którego pierwotnie wyznaczono obszar Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański. Jest wysoce prawdopodobne, że w momencie wyznaczania tego obszaru, w roku 2004, gatunek ten nie gniazdował już w granicach ostoi. Ostatnie pewne lęgi tego gatunku w Polsce miały miejsce w roku 1999, a w Wielkopolsce w roku 1993 (Ławicki et al. 2013). W latach 1980–1996 w dolinie Obry znajdowały się dwa stanowiska lęgowe pojedynczych par, z czego jedno z pewnością poza granicami obecnego obszaru Natura 2000. Ponadto stanowisko znajdujące się w granicach ostoi dotyczyło nie pary lęgowej, lecz prawdopodobnie lęgowej (Bednorz et al. 2000).

Dla 22 gatunków, dla których istnieją dane porównawcze między latami 1980. i 1990. a 2008–2011, w przypadku 10 stwierdzono spadek liczebności lub wycofanie się z obszaru, dla 4 gatunków odnotowano wzrost liczebności, a liczebność 8 gatunków nie zmieniła się znacząco (tab. 2). W ciągu ostatnich 40 lat stwierdzono także drastyczny spadek liczebności ptaków siewkowych, przede wszystkim kulika wielkiego *Numenius arquata*, rycyka *Limosa limosa* i kszczyka *Gallinago gallinago*. Liczebność tych gatunków zmniejszyła się kilkakrotnie, najsilniej w przypadku rycyka, który obecnie gniazduje nieregularnie. Wzrost liczebności czajki *Vanellus vanellus* i kszczyka w roku 2008 wynikał z wyjątkowo wysokiego poziomu wody w dolinie utrzymującej się aż do czerwca. W roku 2009, przy niższym poziomie wody, liczebność tych gatunków obniżyła się kilkakrotnie (tab. 3). Spadek liczebności ptaków siewkowych jest zgodny z ogólnopolskimi trendami liczebności tej grupy ptaków (Sikora et al. 2007).

Dane o liczebności populacji lęgowej żurawia *Grus grus* z przełomu lat 1980. i 1990. oraz 2008 i 2009 wskazują, że nastąpił tu niewielki wzrost liczebności. Nie był on jednak tak silny jak na wielu innych obszarach Polski (Sikora et al. 2007). Warty odnotowania jest fakt, że już w latach 1970. żuraw występował tu w wysokim zagęszczeniu dochodzącym do 1,8 par/10 km² (dane z powierzchni 50 km², Walankiewicz 1975). Najprawdopodobniej od roku 2010 na terenie WŁO gniazduje bielik *Haliaeetus albicilla*. Gatunek ten nie występował tu w latach 1970.–1990. Obecnie zwiększa on swoją liczebność, zasiedlając często suboptymalne siedliska (Sikora et al. 2007, Chodkiewicz et al. 2013).

W latach 1970. i prawdopodobnie jeszcze w latach 1980. w dolinie dominowały łąki będące w wysokiej kulturze rolnej, koszone 2–4 razy w ciągu roku. System melioracyjny był wówczas sprawny. Łąki były regularnie nawadniane, a w okresie wiosennym także sztucznie zalewane poprzez zamykanie śluz i zastawek na kanałach oraz rowach melioracyjnych. Ruń łąkowa była często podsiewana gatunkami traw o wysokiej wartości użytkowej, głównie wyczyńcem *Alopecurus pratensis* i kupkówką pospolitą *Dactylis glomerata* (Walankiewicz 1975). Obecnie system melioracyjny nie jest w pełni sprawny, a łąki użytkowane są mniej intensywnie, co doprowadziło do wtórnego zabagnienia doliny i wzrostu powierzchni porośniętych turzycami *Carex* spp. oraz lokalnie manną mielę *Glyceria maxima*. Lokalne podtopienia łąk w latach 2008–2011 utrzymywały się do czerwca, a nawet lipca, uniemożliwiając ich użytkowanie. Wypłylenie rowów melioracyjnych i Kanałów Obrzańskich oraz brak ich regularnej konserwacji spowodowały także sukcesję roślinności szuwarowej i krzewiastej wzdłuż tych cieków. W efekcie nastąpił wzrost liczebności gatunków związanych z ekstensywnie użytkowanymi łąkami lub nieużytkami, przede wszystkim dwóch gatunków z rodzaju *Locustella* – świerszczaka *L. naevia* i strumieniówki *L. fluviatilis* (tab. 2, 3). Pobieżne obserwacje wskazują, że wzrosła także liczebność pokląskwy *Saxicola rubetra* i gąsiorka *Lanius collurio*, choć brak danych o dokładnej i aktualnej liczebności tych gatunków. W porównaniu z latami 1970. nastąpił także silny wzrost liczebności trzciniaka *Acrocephalus arundinaceus*, który obecnie licznie gniazduje w szuwarach porastających brzegi większych kanałów, a w latach 1970. był ptakiem bardzo nielicznym (tab. 3).

Tabela 2. Zmiany liczebności wybranych gatunków ptaków w granicach obszaru Wielki Łęg Obrzański w latach 1980. i 1990. oraz 2008–2011 (dane z lat 1980. i 1990. na podstawie Gromadzki et al. 2004)

Table 2. Changes in the numbers of selected bird species within the area of Wielki Łęg Obrzański in 1980s and 1990s and in 2008–2011 (data from 1980s and 1990s are based on Gromadzki et al. 2004). (1) tendency, (2) species, (3) number of pairs/males in given years, (4) no directional changes in numbers, (5) decline, (6) increase

Tendencja (1)	Gatunek (2)	Liczba par/samców w latach (3)	
		1980. i 1990.	2008–2011
Brak kierunkowych zmian liczebności (4)	<i>Botaurus stellaris</i>	2–3	2
	<i>Pernis apivorus</i>	1–2	1–2
	<i>Milvus milvus</i>	5–6	4–5
	<i>Porzana porzana</i>	5–6	1–7
	<i>Crex crex</i>	10	10
	<i>Dryocopus martius</i>	8–10	11–12
	<i>Anthus campestris</i>	1–2	1
	<i>Luscinia svecica</i>	1–2	1

Spadek liczebności (5)	<i>Anser anser</i>	12	3-4
	<i>Ciconia ciconia</i>	40-55	35
	<i>Ciconia nigra</i>	3-4	0-1
	<i>Milvus migrans</i>	2-3	0-1
	<i>Circus aeruginosus</i>	5-7	2
	<i>Circus cyaneus</i>	0-1	0
	<i>Aquila pomarina</i>	1	0
	<i>Porzana parva</i>	1-2	0
	<i>Limosa limosa</i>	14-15	1-3
	<i>Numenius arquata</i>	20	4-8
Wzrost liczebności (6)	<i>Haliaeetus albicilla</i>	0	1
	<i>Grus grus</i>	18-20	24
	<i>Locustella naevia</i>	20-25	60-80
	<i>Locustella fluviatilis</i>	15-20	>27

Tabela 3. Zmiany liczebności wybranych gatunków ptaków na powierzchni krajobrazowej (25 km²) w okolicach Przemętu w latach 1972–1974 oraz 2008 i 2009 (dane z lat 1970. na podstawie Walankiewicz 1975). * – liczebność odnotowana tylko wzdłuż Południowego Kanału Obry, w nawiasie liczebność oszacowana dla całego obszaru

Table 3. Changes in the numbers of selected bird species within the landscape area (25 km²) in the surroundings of Przemęt in 1972–1974 and in 2008 and 2009 (data from 1970s are based on Walankiewicz 1975). * numbers recorded only along the Południowy Kanał Obry Canal, the numbers estimated for the entire area given in brackets; (1) species, (2) number of pairs/males

Gatunek (1)	Liczba par/samców (2)				
	1972	1973	1974	2008	2009
<i>Anas querquedula</i>		„kilka”		6	1
<i>Anas clypeata</i>	0	0-1	0	1	0
<i>Botaurus stellaris</i>	0	0	0	1	0
<i>Milvus migrans</i>	1	1	1	1	0
<i>Circus aeruginosus</i>	1	0	0	1	0
<i>Circus pygargus</i>	0	0	0	1	1
<i>Crex crex</i>	1	0	4	1	2
<i>Vanellus vanellus</i>	14	18	5	35	4
<i>Philomachus pugnax</i>	0	0	1	0	0
<i>Tringa totanus</i>	0	1	0	3	0
<i>Limosa limosa</i>	16	14	11	1	0
<i>Numenius arquata</i>	27-30	22	20	4	?
<i>Gallinago gallinago</i>	15	24	12	9	3
<i>Upupa epops</i>	2	?	?	2	1
<i>Picus viridis</i>	1	?	?	2	2
<i>Dendrocopos martius</i>	1	1	1	0	0
<i>Lanius excubitor</i>	3	2	4	2	2
<i>Locustella fluviatilis</i>	0	1	2	?	5
<i>Locustella naevia</i>	0	0	0	?	21
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>	1	0	0	>19 (25-30)*	?

Znaczenie Wielkiego Łęgu Obrzańkiego dla awifauny

Z danych zebranych w latach 2008–2011 wynika, że obszar Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański jest ważną ostoją ptaków związanych ze środowiskami wodno-błotnymi, głównie zalewowymi łąkami. Obok doliny Noteci i Warty jest to jedna z trzech ważnych ostoi kulika wielkiego w zachodniej Polsce (Ławicki & Wylegała 2011). Ponadto jest to ważne regionalne łęgowisko innych gatunków związanych z tego typu siedliskami: cyranki, płaskonosy, bociana białego, żurawia, czajki, kszycy, krwawodzioba i rycyka. Taki bogaty zestaw łęgowych ptaków siewkowych i „łukowych” kaczek spotykany jest już w zachodniej Polsce rzadko i ogranicza się głównie do dużych dolin rzecznych.

W latach mokrych, przy wysokim stanie wody w dolinie, obszar ten, a zwłaszcza łąki w rejonie Przemętu i Terespoła, pełnią ważną rolę dla ptaków w okresie wędrówki wiosennej. W latach 2008 i 2011 na zalanych łąkach obserwowano znaczne w skali regionu koncentracje ptaków wodno-błotnych, m.in.: płaskonosy, rożeńca, świstuna, gęsi zbożowej, gęsi białoczelnej, żurawia, siewki złotej, czajki, bataliona i łączaka. W przypadku siewki złotej jest to jedno z czterech najważniejszych miejsc koncentracji w okresie migracji wiosennej w Polsce (Wilk et al. 2010).

Ze względu na zmiany w liście gatunków będących przedmiotami ochrony (pierwotnie błotniak zbożowy, obecnie siewka złota i kulik wielki) oraz zmiany w siedliskach ptaków jakie zaszły we wschodniej części ostoi (m.in. zalesienia), w roku 2013 rozpoczęto procedurę zmiany granic obszaru Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański (<http://natura2000.gdos.gov.pl>). Obszar ten najprawdopodobniej zostanie zmniejszony, a jego granice będą zbliżone do zasięgu najcenniejszych i najlepiej zachowanych otwartych zbiorowisk łąkowych w zachodniej części obszaru (ryc. 1)

W pracach inwentaryzacyjnych pomagały następujące osoby, którym w tym miejscu chcielibyśmy serdecznie podziękować: A. Grebieniow, A. Kasprzak, Z. Rosin i A. Wąsik.

Literatura

- Bednorz J., Kupczyk M., Winiecki A., Kuźniak S. 2000. Ptaki Wielkopolski. Monografia faunistyczna. Bogucki Wyd. Nauk., Poznań.
- Chodkiewicz T., Neubauer G., Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Ostasiewicz M., Wylegała P., Ławicki Ł., Smyk B., Betleja J., Gaszewski K., Górski A., Grygoruk G., Kajtoch Ł., Kata K., Krogulec J., Lenkiewicz W., Marczakiewicz P., Nowak D., Pietrasz K., Rohde Z., Rubacha S., Stachyra P., Świętochowski P., Tumiel T., Urban M., Wieloch M., Woźniak B., Zielińska M., Zieliński P. 2013. Monitoring populacji ptaków Polski w latach 2012–2013. Biul. Monitoringu Przyr. 11: 1–72.
- Głowaciński Z. 2002. (red.). Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Inst. Ochr. Przyr. PAN, Kraków.
- Grimmett R. F. A., Jones T. A. 1989. Important bird areas in Europe. ICBP, Cambridge.
- Gromadzki M., Dyrzc A., Głowaciński Z., Wieloch M. 1994. Ostoje ptaków w Polsce. OTOP, Gdańsk.
- Kiczyńska A., Ewertkowski M., Tomczyk A., Wylegała P., Batycki A., Falkowski M., Traut-Seliga A., Andrzejczak W., Horbacz A. 2009. Dokumentacja do planu ochrony obszaru Natura 2000 Wielki Łęg Obrzański PLB300004. Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska. Warszawa–Poznań. Msc.
- Kondracki J. 2002. Geografia regionalna Polski. PWN, Warszawa.
- Kuźniak S. 1993. Ptaki doliny Obry w okresie łęgowym. Msc.
- Kuźniak S. 1994. Bocian biały (*Ciconia ciconia*) w Dolinie Środkowej Obry w latach 1983–1992. Prace Zakł. Biol. i Ekol. Ptaków UAM 3: 119–130.
- Ławicki Ł., Wylegała P. 2011. Spadek liczebności kulika wielkiego *Numenius arquata* w zachodniej Polsce w latach 1980–2010. Orn. Pol. 52: 40–52.
- Ławicki Ł., Lontkowski J., Wylegała P., Zieliński P. 2012. Wymiarowanie populacji łęgowej błotniaka zbożowego *Circus cyaneus* w Polsce. Orn. Pol. 54: 1–11.

- Sidło P. O., Błaszowska B., Chylarecki P. (red.). 2004. Ostoje ptaków o randze europejskiej w Polsce. OTOP, Warszawa.
- Sikora A., Rohde Z., Gromadzki M., Neubauer G., Chylarecki P. (red.). 2007. Atlas rozmieszczenia ptaków lęgowych Polski 1985–2004. Bogucki Wyd. Nauk. Poznań.
- Sokołowski J. 1928. Niektóre rzadkie ptaki woj. poznańskiego. Spraw. Kom. Fizjog. 63: 177–189.
- Styczeń L. 2003. Stan czystości wód w zlewni Północnego Kanału Obry. Biul. Monitoringu Środowiska, WIOŚ Leszno.
- Tomaszewski E. 1967: Geomorfologia i geneza doliny Obry. Prace Wydz. Biol. i Nauk o Ziemi, UAM, Ser. Geografia, 3, Poznań.
- Tomiałojć L., Stawarczyk T. 2003. Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany. PTPP „pro-Natura”. Wrocław.
- Walankiewicz W. 1975. Awifauna łąk nadobrzeńskich w okolicach Przemętu. Praca magisterska. Zakład Zoologii Ogólnej UAM w Poznaniu. Msc.
- Wilk T., Jujka M., Krogulec J., Chylarecki P. (red.). 2010. Ostoje ptaków o znaczeniu międzynarodowym w Polsce. OTOP, Marki.
- Wylegała P., Janyszek S., Kepel A., Dzieciółowski R. 2006. Ostoje przyrody o znaczeniu europejskim w Wielkopolsce. Wydawnictwo PTOP „Salamandra”, Poznań.
- Żurawlew P., Radziszewski M. 2013. Wielkopolski Raport Ornitologiczny nr 3. Podsumowaniu roku 2011. Ptaki Wielkopol. 2: 152–176.

Przemysław Wylegała, Andrzej Batycki

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA
ul. Stolarska 7/3, 60–788 Poznań
przemo@salamandra.org.pl

Paweł Sieracki

Biskupice 50, 64–234 Przemęt
psieracky@wp.pl